

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ SİVAS KONSOLOSU MILO
AUGUSTUS JEWETT'İN TÜRK ERMENİ İLİŞKİLERİNE
YÖNELİK YANLI TUTUMU***

**UNITED STATES OF AMERICA SİVAS CONSOLIDATED MILO
AUGUSTUS JEWETT'S SOCIETY FOR TURKISH ARMENIAN
RELATIONS**

*Osman Kubilay GÜL**
Ülkü YANCI****

Özet:

Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri Sivas konsolosu Milo Augustus Jewett'in ülkesine gönderdiği raporlar arasında Ermeniler ve özellikle Sason olayları ile ilgili olanlar Osmanlı arşiv belgeleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Jewett'in raporları genel olarak değerlendirildiğinde Ermeniler lehinde ve Türkler aleyhinde bir tutum sergilediği aşikârdır. Bu durum dönemin siyasi ve sosyal yapısıyla alakalı görünmektedir. Zira yabancı güçler, bu dönemde Osmanlı topraklarında bağımsız bir Ermeni Devleti görmek istemektedirler. Jewett tam da bu amaca hizmet edecek şekilde Türkler ve Ermeniler arasında yaşanan olayları çalışmada da izah edileceği şekilde tamamen Ermenilerin masumiyeti üzerine açıklamaya çalışma gayreti içerisinde olmuş, yazdığı raporlarında bu eğilimi açıkça göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Jewett, Sason, Ermeni Meselesi.

Abstract

Among the reports sent to the country by Milo Augustus Jewett, the Consul of the United States of Sivas in the United States, the Armenian and especially those related to the Sason incidents were evaluated in comparison with the Ottoman archive documents. When Jewett's reports are generally evaluated, it is evident that he is in favor of the Armenians and against the Turks. This seems to be related to the political and social structure of the period. Because foreign powers want to see an independent Armenian state in the Ottoman territory at this time. Jewett strived to explain the innocence of Armenians entirely in such a way as to explain the events

---

* Bu makale, Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen EGT-41 numaralı projeden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı – Sivas kubilaygul@gmail.com

*** Öğr. Gör. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı – Sivas u.yanci@hotmail.com

between the Turks and the Armenians in a way that would serve this purpose, and he clearly showed this tendency in his writings.

Key words: Sivas, Jewett, Sasoon, Armanian Issue.

GİRİŞ

Basit bir tanımla konsolosluk, devletlerin birbirleri ile olan ticari ilişkilerinde düzen sağlama ve ticari faaliyetleri geliştirmek üzere çalışma yapma amacıyla, ülkelerinin birbirlerinin topraklarında açtığı kurumlar olarak tanımlanabilir. Fakat devletlerin içinde buldukları şartlara göre konsolosluklara ticari çıkarlar yanında siyasi çıkarları da koruma görevi verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin verdiği kapitülasyonlar, pek çok devleti Osmanlı ile ticaret yapmaya ve bu ticaretlerini geliştirmek için de Osmanlı topraklarında konsolosluklar atmaya itmiştir. Ticaret hacminde yaşanan artış, konsoloslukların sayılarının da artmasına neden olmuştur. Osmanlı topraklarında açılan ilk resmi konsolosluk, 1535'te Fransızların İskenderiye'de açtıklarıdır (Kocabaşoğlu, 2004, s. 20). İlerleyen yıllarda hem konsolosluk açan devletlerin sayısında hem de konsoloslukların sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri¹, 1783 yılında müstakil bir devlet olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen, Amerikalı tüccarlar, çok daha önceden İngilizlerin himayesinde Osmanlı Coğrafyası ile tanışmışlar ve bu coğrafyada ticari faaliyetlerini sürdürüyorlardı. American Board of Commissioners for Foreign Missions² adlı misyoner kuruluşun da 19. yüzyılın başından itibaren Anadolu'da faaliyet göstermeye başlaması, ABD tarafından Anadolu'nun daha yakından tanınmasına neden olmuştur.

İlk olarak 1810 yılında kurulan ABCF'nin görevlendirdiği misyonerler Levy Person ve Plinky Fisk 1820'da İzmir'e gelmişlerdir. Amaçlarını “*Yahudilere, Paganlara, Müslümanlara ve doğu kiliselerine incili en iyi biçimde anlatarak onların ruhlarını kurtarmak*” (Eddy, 1913, s. 57) olarak belirleyen misyonerler, “*Günah İmparatorluğu*” (Parsons, 1830, s. 234) olarak adlandırdıkları Osmanlı topraklarına, İzmir'den başlamak üzere Anadolu'nun içlerine doğru nüfuz etmeye başlamışlardır.

Bağımsızlığını ilan ettikten sonraki dönemlerde ABD³, misyonerlerin de katkısıyla Anadolu'da faaliyet gösteren önemli devletlerden birisi haline

¹ Bundan sonra ABD olarak anılacaktır.

² Bundan sonra ABCF olarak anılacaktır.

³ ABD'nin Osmanlı Devleti ile ilk teması hakkında detaylı bilgi için bk. Gül, 2016a.

gelmiştir. İlk ABD konsoloslukları, ticaret açısından önem arz eden İzmir’de açılmaya çalışılmıştır (Açıkses, 2003, s. 30). Daha sonraki dönemlerde ise İstanbul (1820), Bursa (1837), Sivas (1886⁴), Erzurum ve Harput (1895), İskenderun (1896) ve Trabzon (1904) konsoloslukları açılmıştır (U.S. National Archives Pertaining to Turkey, 1800-1944).

Konsoloslukların açılış tarihileri göz önüne alındığında açılma amaçları ile ilgili olarak da belli çıkarımlar yapmak mümkün olmaktadır. İzmir, İstanbul, Bursa gibi merkezlerde açılan konsoloslukların ticari amaç güttüğü net bir şekilde anlaşılmaktadır. Daha sonrasında açılan konsoloslukların amaçları ise siyasi görünmektedir. Sivas, Erzurum ve Harput önemli Ermeni nüfusun yaşadığı şehirler olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca bu iller, American Board of Commissioners for Foreign Missions⁵ adlı Amerika kaynaklı misyoner kuruluşun önemli faaliyet alanları olarak dikkat çekmektedir.

1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN ERMENİLERE İLGİSİ

Yukarıda da bahsedildiği üzere, ABCF misyonerleri Anadolu’ya geliş amaçlarını ruhları kurtarmak olarak belirlemişlerdir. Yani, bir yandan Doğu Kilisesi mensuplarını Protestan mezhebe döndürmeye çalışırken diğer yandan da Müslümanlar üzerinde çalışmalar yapmak niyetindedirler. Yaptıkları çalışmalar neticesinde misyonerlik çalışmalarının Müslümanlar üzerinde, en azından dini olarak, bir etkisinin olmadığını görmüşlerdir. Halk, Hıristiyanlığa pek rağbet etmediği gibi, olası bir din değiştirme durumunda, teokratik devlet anlayışı gereğince, devlet tarafından ağır bir şekilde cezalandırılmaları durumu söz konusuydu (Özçelik, 2000, s. 347). Kapalı bir toplum olmalarından dolayı Yahudiler üzerindeki çalışmalar da etkisiz kalmıştır. Bunun üzerine misyonerler, farklı mezhepten olan Hıristiyanlar üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Anadolu coğrafyasında Hıristiyan unsur olarak Rumlar ve Ermeniler bulunmaktadır. Rumlar, Ortodoks Patrikliği etrafında sıkı bir şekilde birleşmiş vaziyettedir. Aynı zamanda sınırlarını dayayabildikleri bir de Yunanistan vardı. Ermeniler ise Osmanlı coğrafyasında dağınık olarak yaşamaktaydı. Çoğu Gregoryen mezhebine bağlı olmasına rağmen, Gregoryen Patrikliği ile sıkı bağları bulunmamaktaydı (Akgün, 1988, s. 4). Bu durum Ermenileri Amerikalı Misyonerlerin temel hedefi konumuna getirmiştir.

Ermenilerin Anadolu’da dağınık biçimde yaşıyor olması, misyonerlerin de Anadolu’nun pek çok yerinde istasyonlar açmasına vesile olmuştur. İlk olarak 1820’de İzmir’de açılan istasyonu, 1831’de İstanbul,

⁴ ABD Sivas Konsolosluğu kendi belgelerinde 1886 olarak gösterilmektedir. Konsolos anılan tarihte Sivas’a gelmiş olmasına rağmen, konsolosluğu Osmanlı Devleti tarafından onaylanmamıştır. Arşiv kayıtlarına göre konsolosluğun kurulma izni 20 Şubat 1887’de verilmiştir.

⁵ Bundan sonra ABCF olarak anılacaktır.

1835'te Trabzon, 1839'da Erzurum, 1847'de Antep, 1851'de Sivas, 1852'de Adana ve Merzifon, 1855'de Harput, 1859'da Tarsus ve 1872'de Van istasyonlarının kuruluşu izlemiştir (Akgün, 1988, s. 5). Yukarıda da belirtildiği üzere bu merkez istasyonlara bağlı küçük istasyonlarla birlikte toplam sayı 65'e ulaşmıştır (U.S. National Archives Pertaining to Turkey, 1800-1944).

Misyonerlerin bu yayılmalarını konsolosluklar takip etmiştir. Yukarıda izah edildiği üzere, önceleri ekonomik misyonlar taşıyan bu konsolosluklar sonraki dönemlerde misyon istasyonları ve Ermeni nüfusun yoğun bulunduğu bölgelerde açılarak siyasi misyonlar üstlenmişlerdir.

Konsolosluklar tarafından tutulan raporlar incelendiğinde, ABD, konsolosluklardan misyonerlerin görev almasına izin verilmediği anlaşılmaktadır (DFUCS, 1886). Bu duruma rağmen, konsolosların önemli kısmının ABCF ile alakasını kestiğini iddia eden misyoner çocuklarından seçiliyor olması, resmi olmasa da gayri resmi olarak misyoner-konsolos bağlarının devam ettiğinin en net örneğidir⁶.

2.SİVAS AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ KONSOLOSLUĞU

1886'da ABD, Sivas'ta konsolosluk açma teşebbüsünde bulunmuştur. Fakat Osmanlı Devleti, bölgede ticari olanakların sınırlılığı ve konsolosluk açmayı gerektirecek sayıda Amerika vatandaşı olmaması nedeniyle ilk teşebbüsü reddetmiştir (BOA, MV., 13/8, BOA, MKT.MHM., 492/24). ABD'nin ısrarlı tutumu üzerine 20 Şubat 1887'de Osmanlı Devleti, Henry Martyn Jewett'i Sivas Amerikan Konsolosu olarak tanımıştır (BOA, MV, 17/28).

Sivas ABD Konsolosluğu'nun nüfuz alanı; kuzeyde Samsun-Trabzon hattı, doğuda Erzurum, Muş, Bitlis ve Mardin hattı, güneyde, Malatya, Maraş, Antep hattı ve batıda Ankara'ya kadar olan bölge olarak tespit edilmiştir (Gül, 2016b, s. 1366).

Konsolosluğun faaliyette bulunduğu süre boyunca (1886-1905) iki konsolosun görev yaptığı tespit edilmiştir. İlki kurucu konsolos olan Henry Martyn Jewett⁷, ikincisi ise kardeşi Milo Augustus Jewett'tir⁸.

⁶ Örneğin Sivas ABD konsolosluğunda görev yapan iki konsolos da daha önce Amasya-Sivas-Tokat-Yozgat'ta görev yapan misyoner ailenin çocuklarıdır (Gül, 19 Yüzyılda Anadolu'da Bir Misyoner Ailesi Jewettler, 2017).

⁷ 5 Temmuz 1886-30 Haziran 1892 tarihleri arasında görevde bulunmuştur (DFUCS, 1886).

⁸ 30 Haziran 1892-1904 tarihleri arasında görevde bulunmuştur (DFUCS, 1886).

3.MİLO AUGUSTUS JEWETT VE ERMENİ MESELESİNE İLGİSİ

Sivas ABD Konsolosluğu'nun faaliyetleri iki farklı bölüm olarak ele alınmalıdır. İlk bölüm, Henry Martyn Jewett dönemidir. Konsolosluk raporları üzerinde yaptığımız inceleme neticesinde kendisi ile ilgili çeşitli istatistiklere ulaşmamız mümkün olmuştur. Buna göre, görevde kaldığı süre boyunca konsolos 120 rapor hazırlamıştır. Raporların içeriğini genel olarak bölgedeki madenler, ticari ve ekonomik faaliyetler ve ABD tüccarları ve ABD için ekonomik yatırım imkânları konusundadır. Ermenilerle ilgili olarak yalnızca bir rapor söz konusudur ki, bu raporda Osmanlı Devleti ile değil, doğrudan ABD ile alakalıdır. Raporda ABD'ye göç etmek isteyen Ermenilerin taşınmaları gereken özelliklerden bahsedilmiştir (Gül, 2016b, s. 1366). Onun haricinde doğrudan Ermenileri konu almamakla birlikte Ermenilerin toplum içerisindeki statüleri hakkında bilgi veren raporlarına rastlamak mümkündür (DFUCUS, T681, R.1, No.33). 21 Ocak 1888 tarihinde bölge misyonerlerinden topladığı, "ABD vatandaşlarına yerel halk ve yöneticilerin tutumu" hakkındaki bilgileri ülkesi ile paylaşırken Ermeniler hakkında da bilgi vermiştir. Bu raporda, Ermenilerin bölge halkı içerisinde herhangi bir ayrıma maruz kalmadan, rahat bir şekilde yaşadıkları, dini açıdan herhangi bir baskıya maruz kalmadıkları açık bir şekilde ifade edilmiştir. Konsolos bu durumu halkın anlayışından ziyade, Ermenilerin kanunlar tarafından korunuyor olmasına bağlamaktadır. Kanunların koruyuculuğunu ise Osmanlı Devleti yetkililerinin anılarında Kırım Savaşı (1854) ve özellikle Osmanlı – Rus Savaşı (1877-1878) anılarının tazeliğine bağlamaktadır. Konsolos Türklerin Ermenilere ve diğer Hıristiyan unsurlara bakış tarzlarını "*Misyonerlerin öğretecekleri ile pek ilgilenmiyorlar. Avrupalı misyonerlerin göndereceği raporlar onları daha çok ilgilendiriyor. Faklı inançlara karşı hoşgörülü olmaları bunlardan nefret ettikleri gerçeğini değiştirmiyor*" sözleri ile ifade etmektedir. Konsolosun ifadelerinde haklılık payı vardır. Osmanlı Devleti üzerinde maddi çıkarlar peşinde koşan devletler, Hıristiyan azınlıkları bahane ederek devlet üzerinde nüfuz sahibi olma gayretlerini uzun süredir sürdürür vaziyettedir. Bu durum iç işlerine karışılmasını engellemek isteyen Osmanlı'yı Islahat Fermanı'nı ilan etmeye itmiştir. Diğer taraftan konsolosun gözden kaçırdığı durum, Anadolu'daki Hıristiyan azınlığın, 900 yıla yakın Türk ve 500 yıla yakın da Osmanlı hakimiyetinde yaşıyor olmasıdır. Bu uzun süre içerisinde Hıristiyan halka, Müslüman Türkler tarafından hoşgörü ile davranıldığı pek çok kaynakta⁹ çeşitli örneklerle ispat edilmiş vaziyettedir.

Milo Augustus Jewett'in konsolos olarak atanmasının ardından konsolosluk faaliyetlerinde ciddi bir yön değişimi olduğu görülmektedir.

---

⁹ Osmanlı toplumunun inşasında yer alan temel ilkeler ile ilgili olarak bk. (Öztürk, 2014), (Aktürk, 2010).

Konsoloslugu boyunca hazırladığı 182 raporun yaklaşık %80'lik kısmı doğrudan doğruya Ermeniler ve Ermeni meselesi ile ilgilidir. Geri kalan %20'lik kısımda ise konsolosluğun gelir gider tabloları ve bölgedeki ticaret olanakları ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Gül, 2016b, s. 1368).

3.1. 20 Şubat 1895 Tarihli Rapor

Çalışmada, Milo Augustus Jewett'in Ermeniler ile ilgili olan raporları kronolojik sıra takip edilerek değerlendirilecektir fakat bir istisna olarak Sason isyanından sonra kaleme aldığı ve Ermeni komitecilerle ilgili verdiği bilgiler bu başlık altında verilecektir.

20 Şubat 1895 tarihli raporda (DFUCS, 1886, s. 20 Şubat 1895), Ermeni meselesi dönemlere ayrılarak incelenmiştir. İlk dönem 1877-1878 Osmanlı – Rus Harbine kadar olan dönemdir. Jewett, bu döneme kadar Ermeniler arasında milliyetçilik fikrinin yaygın olmadığından, Ermenileri ile Türkler arasında herhangi bir sorun yaşanmadığından bahsetmektedir. Hatta ona göre, Ermenilerin milli kimlik ve dinlerini muhafaza edebilmelerindeki en büyük pay Türklere aittir. Ermenileri Müslüman olmaya zorlamaları, doğu kültürü doğrultusunda kadınların sosyal hayata yeterince katılamamaları sonucunda dillerini unutmamaları ve Ermeniceyi çocuklarına öğretmeleri önemli bir etkidir. Ayrıca O'na göre Türkler arasında Ermeniler ile evliliklerin tasvip edilmemesi ve Ermenilerin farklı giysiler giymeye zorlanmaları da milli kimlik korunmasında önemlidir.

Ermeniler arasında bağımsızlık ateşinin canlanmasının sebebi olarak 93 harbi sırasında Bulgarların Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanması gösterilmektedir. Bulgarların başarısı ayrılıkçı Ermenilere ilham kaynağı olmuştur.

Konsolosun raporunda, genel düşüncesinin aksine, iki önemli tespit bulunmaktadır. Bunlardan ilki Berlin Konferansına Vanlı bir Ermeni Papaz tarafından gönderilen mektubun içeriğidir¹⁰. Bu mektupta Ermenilere yapılmış herhangi bir zulüm, kötülük ve adaletsizlikten bahsedilmemektedir. Konsolos bu durumu Ermenilerin gururlu davranmalarına bağlamaktadır. Diğer tespit ise eskiden olduğu gibi o tarihte de Ermenilerin herhangi bir Osmanlı vilayetinde çoğunluğu teşkil etmemeleridir.

Konsolos, Ermeni çetelerinin örgütlenmeleri hakkında da bilgiler paylaşmıştır. Bu bilgilerde, Ermeni çetecilerin ilk faaliyete geçtikleri yer Sivas ve Van olarak bildirilmektedir. Faaliyetlerin genel karakteristiğinin aynı olması nedeniyle Sivas'taki faaliyetler hakkında bilgi vermekle yetinmiştir.

¹⁰ Nerses Varjabedian ve Metaos İzmirliyan'ın başkanlığında toplanan gizli olarak toplan ve Rus Çarı Nikola'ya verilmek üzere hazırlanan, genel olarak doğuda bir Ermeni devletinin kurulması arzusunun içeren muhtıra hakkında detaylı bilgi için bk. (Uras, 1987, s. 199)

Rapora göre Portakalyan adlı bir Ermeni 1879'da Tokat'ta bir okul açmıştır. Alışılmış eğitim perdesi altında Ermeni çocuklarına ihtilal ruhunu aşılama gayreti içerisinde olmuştur. Portakalyan, 1893'te ayrılıkçı faaliyetleri dolayısıyla sınır dışı edilmiştir. Atina'da faaliyetlerini devam ettirerek, çıkardığı gazetelerle Anadolu'daki Ermenileri örgütleme çalışmalarına devam etmiştir. Konsolos, Portakalyan'ın faaliyetlerini över biçimde: "... *attığı tohumlar Anadolu'nun önde gelen şehirlerinde olgunlaşmış ve yayılmıştır*" ifadesini kullanmaktadır. Bu ifadenin sonrasında gizli ibaresi ile verilen bilgide ise "*Ermenilerin misyoner okulları ve yabancı ülkelerde aldıkları eğitim despotik yönetimin zorluklarına karşı gözlerinin açılmasını sağlamış ve Ermenileri ihtilal fikrini kabul etmeleri yönünde hazırlamıştır*" denilmektedir. Konsolosun itirafı olarak kabul edilecek bu cümlede açıkça görülmektedir ki Ermeniler arasında ihtilalci ruhun yayılmasının müsebbipleri misyonerler ve onların açtıkları okullardır. Anadolu'da Ermeniler üzerinde en fazla çalışmayı yapan Amerikalı misyonerler olduğu bilinen bir gerçek olduğundan, Ermeniler ile Amerikalı misyonerlerin organik bağları açık şekilde ifade edilmiştir.

Jewett'e göre ihtilal fikirlerinin yayılmasında Osmanlı hükümetinin de önemli payı vardır. Takip edilen baskıcı politika Ermenilerin ihtilalci komitelere daha fazla yaklaşmasına neden olmuştur.

Jewett, Ermeni meselesindeki dönüm noktasını 1888-1890 arası olarak göstermektedir. Bu tarihler arasında Rusya Ermenileri Osmanlı topraklarına girmiş ve gizli ihtilal komitesini örgütlemeye başlamıştır. 15 kişi olarak tespit ettiği bu kişiler arasında Rus bir generalin vaftiz oğlu olan Shirnavon'un da olduğunu bildirmektedir. Bu ekip sürekli olarak dolaşarak her ilde komiteler örgütlemişlerdi. Atina, Marsilya ve Londra'da basılan ihtilal yanlısı gazeteler de bu çalışmalara destek olmaktadır.

1891'de dokuz ilden gelen delegeler örgütü tamamlamak üzere Merzifon'da toplandı. Gizlilik kuralları ve ihanet durumunda verilecek cezalar burada belirlendi. Ayrıca, para toplama, silah ve mühimmat sağlama örgütün Ermeniler arasında yayılması konuları karara bağlanmıştır.

Toplantının, Ermeni nüfusun daha yoğun yaşadığı bölgelerden birinde değil de Merzifon'da yapılması şaşılacak bir durum olarak görülmemelidir. Merzifon Amerikan Koleji'nin gayretleri ve ev sahipliği toplantının güvenle yapılmasını sağlamış olarak görünmektedir.

Jewett, toplantıda benimsenen fikir yayma taktiğini de ilginç bir şekilde net olarak ifade etmiştir. Jewett'in kendi ifadesi ile komite şu taktiği belirlemiştir: "*Zorbaca eylemlerde bulunulacak. Fakat bu eylemler yapılırken Türkler yapmış gibi görünmesi sağlanacak. Türkler, Hıristiyanları katletmek yönünde kışkırtılacak ve yabancıların görünürde ya da gerçekten Türklerin elinde zulme uğramaları yönünde kışkırtma*

yapılacak. Bu sayede yabancı müdahalesi sağlanmaya çalışılacak” Daha sonraki dönemlerde yaşananlara baktığımız zaman alınan kararların birebir uygulandığı net şekilde görünmektedir. Bu taktikler doğrudan Ermeni isyanlarının profiline uymaktadır. Diğer yandan, Jewett'in bizzat sahip olduğu ve yazdığı bu bilgiye rağmen, daha sonrasında yaşanan bütün olayları Müslüman halkın üzerine yıkma gayreti anlaşılabilir bir durum olarak dikkat çekmektedir.

Komitenin faaliyetleri de raporda yer bulmuştur. Buna göre komite; 10 kadar Ermeni'yi ihanet suçlaması ile yahut talep edilen parayı ödemedikleri için öldürmüştür. İhtilalci afişler asmıştır. 300'ün üzerinde silah ve birkaç bin pound para toplamıştır. Merzifon Amerikan Koleji'nde bomba imal etme gayreti göstermiştir. Birkaç soygun gerçekleştirmiştir. Ağustos 1894'te Tokat'ta gerçekleşen posta arabası soygunu ile devlete ait 2000 lirayı çalmıştır. Tutuklamalar sırasında 10 Türk polisini öldürmüşlerdir. Misyonerlerin kendilerine yeterince destek olmadığını düşündükleri için Merzifon'da bulunan Rigss'i öldürmekle tehdit etmişlerdir. Ayrıca Sivas'ta bulunan misyoner Hubbord'u öldürmediklerine pişman olduklarını da konsolosa bizzat iletmişlerdir.

Jewett'in bu ifadeler içerisinde gizli ibaresi ile yer alan *“Türk hükümeti tarafından bunu kanıtlayacak deliller ortaya konmasa da Merzifon'daki Amerikan Koleji binasının onların kışkırtmasıyla yakılmış olması muhtemeldir ve bu işin Türkler tarafından yapıldığı yönünde ikinci derece bolca kanıt bulunmaktadır”* ifadesi yer almaktadır. Oysaki bu yangın sebebiyle konsolosun bizzat yönlendirmesi neticesinde Osmanlı Devletinin bolca başı ağrıtmış idi.

Konsolos, komite tarafından hazırlanmış bir komplodan da bahsetmektedir. Verdiği bilgiye göre Zile'de bir Ermeni ihtilal mührü üretmiş ve bu mührüyle mühürlendiği belgeleri gizlice 75 Ermeni ailenin evlerine gizlemiştir. Daha sonra da hükümete ihbar ederek tutuklanmalarını sağlamıştır. Aynı şekilde Divriği'de de aynı plan uygulanmıştır.

3.1. Sason İsyanı

Sason o dönemdeki sivil teşkilata göre, yüzden fazla köyü olan, idari ve adli işler yönünden Siirt'e bağlı bir ilçe konumundaydı. Arazisinin dağlık ve sarpılığı yüzünden hükümet nüfuzundan uzak durumdaydı. Nüfus açısından kozmopolit bir yapıya sahip olan Sason'da Vitali Cuinet'in verilerine göre; 10.370 Müslüman, 8.389 Ermeni, 970 Yezidi ve 372 diğer olmak üzere toplam 20.101 kişi yaşamaktaydı (Uras, 1987, s. 471).

Ermeni komitecilerin bölgede olaylar çıkarma çalışmaları 1894'ten eskiye dayanmaktadır. İsyanın çıkmasından birkaç sene evvel Mihran Damadyan isimli komiteci bölgeye gelerek çalışmalarda bulunmuş fakat yakalanmıştır. Daha sonra Damadyan'ın yerini Murad takma adını kullanan

Hamparsum Boyacıyan almıştır. Kumkapı hadisesinden¹¹ dolayı devlet tarafından aranan Murad, İskenderun üzerinden ülkeye girmiş ve bölgeye ulaşmıştır. Çalışmaları neticesinde de Şenik, Simal, Gelügüzan, Ahpi, Hitink, Sıpkang, Şekniğ, Ekegard, Hozvank ve Akçasir köyleri ile Talori'nin yedi mahallesini isyan etme konusunda ikna etmiştir. Şadak nahiyesi ve ona bağlı yedi köy, Murad'ın tahriklerine kapılmamışlardır. Bu köyler, isyanın bastırılması hareketi sırasında hiçbir zarar uğramamıştır (BOA, A. MKT. MHM, 750/14).

İsyanla ilgili olarak yerli ve yabancı kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Olayın başlangıcı ile ilgili çok fazla ayırım bulunmasa da sonuçları konusunda ciddi farklar bulunmaktadır.

İngilizlere göre, 1893 sonbaharında Kürtlerden birkaç kişi hayvan satın almak için Ermeni bir köye gelmiştir. Aralarında anlaşma sağlanamadığı gibi tartışma çıkmış ve Ermeniler bir Kürdü öldürmüştür. Bunun üzerine Kürtler Zilan Şeyhi'nden yardım talep etmiştir. Ermeniler de Sason'da bulunan Ermenileri yardıma çağırmıştır. 300 Ermeni silahlanarak bölgeye gelmiştir. 6-7 günlük bir beklemenin ardından Sason'a geri dönmüşlerdir. Onların ayrılmasından hemen sonra saldırı gerçekleşmiş ve 9 Ermeni ve 3 Kürt hayatını kaybetmiştir. Devletin isyanı bastırmak amacıyla giriştiği faaliyetler, Ermeniler tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Aileleri ile birlikte Antok dağına çekilmişler ve savunma tertibatı almışlardır. Vergi toplamaya gelen memurları kovdukları gibi, ikna amacıyla yanlarına gelen Pasor Kaymakamına hakaret edip dövmüşlerdir. Bu durum üzerine bölgeye asker sevk edilmiştir. Askerin geldiğini gören ve henüz dağa çıkmamış olan Ermeniler de dağa çıkmıştır (Şaşmaz, 2013, s. 485-486).

Osmanlı kaynakları olayın merkezine Murad'ı koymaktadır. Onun faaliyetleri neticesinde Ermeniler isyan etme noktasına gelmiştir. Olayların başlangıcı ise İngiliz kaynakları ile örtüşür vaziyette bildirilmektedir. Farklı olarak Talori olaylarından sonra Murad, 3.000 kadar Ermeni'yi ayaklandırmayı başarmıştır. Daha sonra çetesiyle birlikte aşiretler üzerine saldırmış ve 10 kişiyi öldürmüştür (Gürün, 1983, s. 147).

Erzincan'da bulunan 4. Ordu komutanı Müşir Zeki Paşa, isyanı bastırmak üzere bölgeye sevk edilmiştir. 20 Ağustos günü Ermeniler, Muş'un güneyindeki Maydin isimli bir köyde 2 zaptiye ve 10 askeri şehit edip Sason dağlarına sığınmıştır. İsyancıları yakalamak üzere Hamidiye Alaylarına ait 6 tabur asker Ermenilerin üzerine sevk edilmiştir (Şaşmaz, 2013, s. 489).

23 Ağustos itibarıyla Murad yakalanmış ve isyan sona ermiştir. İsyanın bastırılması birkaç ay almış olmasına rağmen, batılı devletler tarafından

¹¹ Ermenilerin II. Abdulhamid döneminde Osmanlı başkenti İstanbul'da çıkardıkları ilk olaydır. Detaylı bilgi için bk. Şaşmaz, 2004.

yıllarca sıcak tutulmaya gayret edilmiş ve büyük ölçüde başarılı olunmuştur. Öncelikli olarak isyanda kaç kişinin hayatını kaybettiği meselesi üzerinde durulmuştur. New York Times gazetesinde çıkan Ermenilerle ilgili haberleri kronolojik sıraya göre aktaran *Armenians At the Twilight of The Ottoman Era* kitabında, yaşanan olaylarla ilgili farklı istatistikler verilmektedir. 16 Kasım 1894 tarihli haberde Londra Ermeni vatanseverlerinden olduğu iddia edilen Hagopian'ın İngiltere dışişleri bakanlığına gönderdiği mektubun içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Bu mektuba göre, vergi vermek istemeyen Ermeniler üzerine orantısız güç uygulanmış ve kadınlar ve çocuklar dâhil olmak üzere 6.000 Ermeni hayatını kaybetmiştir. Bu durum karşısında II. Abdulhamid'in de şaşkınlık içerisinde olduğu anlatılmaktadır (2011, s. 40).

Amerika Vatansever Ermeniler Birliği Başkanı Dr. M.S. Gabriel ve 20 yıl boyunca bölgede misyonerlik yapan A. W. Williams hazırladıkları kitapta Sason olayları detaylı bir şekilde izah edilmiştir (1896, s. 321-340). Bu izahatta, bölge halkı ve askerlerin köyleri nasıl bastıkları ve Ermenileri nasıl öldürdükleri ayrıntılı bir şekilde anlatılırken, olayların çıkış sebebi ve hayatını kaybeden Müslüman halk ve askerler hakkında en ufak bir kayıt düşülmemiştir.

3.1.1. Milo Augustus Jewett'in Sason İsyanı Raporları

Milo Augustus Jewett, Sason'da meydana gelen olaylardan derhal haberdar olmuş ve İstanbul'daki başkonsolosu bilgilendiren bir rapor yollamıştır. Kaynağı hakkında bilgi vermediği raporunda, bölgedeki halk ile Ermeniler arasında sürtüşmeler yaşandığı ve Ermeniler arasında 15 kadar ihtilalcı bulunduğu, Ermenilerin bunların çevresinde organize olduğu bilgisine yer vermektedir. Aynı raporda olayın başlangıcı ve gelişimi hakkında da bilgiler yer almaktadır. Rapora göre; bölgede yaşayan Kürtler, Ermenilerin büyük baş hayvanlarını gasp etmiştir. Bunun üzerine saldırıya geçen Ermeniler 2 kişiyi öldürmüş 3'ünü de yaralamıştır. Kürtler hükümet konağının önüne cesetleri götürerek arazilerinin Ermeniler tarafından işgal edildiğini söyleyerek yardım istemişlerdir. Bu talep karşılıksız kalmamış ve vali, Ermeniler üzerine kuvvet göndermiştir. Konsolosa göre, zira herhangi bir kaynak yahut kanıt göstermemektedir, komutan paşa sultanını ve devletini seven askerlerin Ermenilerin kökünü kazımaları gerektiği emrini vermiştir. Sonuç olarak ise 5 yahut 10 bin Ermeni'nin öldürüldüğü hükmüne varmıştır. Konsolosun ifadesinde özellikle yazıldığı intibayı uyandıran "*kimseye yaşı ya da cinsiyeti sebebiyle merhamet edilmemiştir*" ifadesi dikkat çekmektedir (DFUCS, 1886, s. 6 Kasım 1984). Konsolos dikkatlice seçtiği bu ifade ile olayın basit bir isyandan ibaret olmadığını, bir katliam olduğunu vurgulamaya gayret göstermektedir.

Konsolosun raporuna rağmen Amerika'daki bazı gazeteler, kendisini konuya ilgisiz kalmakla suçlamışlardır. Suçlamaları reddetmek amacıyla 15 Aralık 1894 tarihinde yeniden bir rapor hazırlayarak ABD Dışişleri Bakan

Yardımcısı Edwin Uhl'a yollamıştır (DFUCS, 1886, s. 15 Aralık 1894). Bu sefer kaynak gösterme ihtiyacı hisseden Jewett, raporda verdiği bilgilerin kaynağını şu şekilde ifade etmektedir: “*Bitlis'teki bir misyonerden Mardin'deki Bir misyonere, oradan da Harput'taki bir misyonere, oradan da Sivas'taki bir misyonere gönderilen mektup*”. Görüldüğü gibi ana kaynağı dahi güvenilir olmayan bilgiler, konsolosa ulaşmaya kadar üç el değiştirmiştir. Jewett yeni raporunda hayatını kaybeden Ermeniler konusunda da bir artışa gitmiş ve 3 bin ila 15 bin Ermeni'nin yok edildiği bilgisini amirleriyle paylaşmıştır. Bu sayı, Ermenilerin kendi verdikleri sayıyı dahi geride bırakmaktadır. Ayrıca 35 köyün tamamen yok edildiği, kadınların kiliselere doldurularak günlerce tecavüze uğratıldığı, erkeklerin yakıldığı ve papazların diri diri parçalandığı gibi mantık sınırları bir yana, hayal gücünü dahi zorlayacak senaryolardan bahsetmektedir.

3.2. Komisyon Meselesi

Sason'da meydana gelen olayların Avrupa ve Amerika'da kopardığı yaygara, Osmanlı Devleti'ni uluslararası arenada kendisini savunma yoluna itmiştir. Olayların çıkış sebepleri ve sonrasında yaşananlar konusunda verdiği bilgilerle batılı devletlerden itibar edilmemesi üzerine, uluslararası bir komisyonun bölgede inceleme yapması teklif edilmiştir. Bu teklif doğrultusunda Yargıtay Dilekçe Dairesi Başkanı Şefik Bey'in başkanlığında, Emniyet Sandığı Müdürü Ömer Bey, İstinaf Cinayet Mahkemesi Reisi Celalettin Bey, İçişleri Bakanlığı memurlarından Mecit Efendi (Uras, 1987, s. 473), Fransa Erzurum Konsolosu Vilbert, Erzurum Rusya Konsolosu General Pr. Jevalsky ve İngiltere Erzurum Konsolosu Shipley'den oluşan bir komisyon kurulmuştur. (BOA, Y. EE, 159/54).

Bölgeye yakınlığı dolayısıyla Erzurum'da görev yapan konsoloslar komisyona dâhil edilmiştir. O dönemde henüz ABD Erzurum konsolosluğu açılmadığında, Sivas Konsolosu Milo Augustus Jewett'in komisyona dâhil olması durumu söz konusu olmuş ise de ABD'nin 6 Aralık 1894 tarihinde İngiltere vasıtasıyla komisyona delege görevlendirmek istemediğini bildirmesi üzerine komisyonda yer verilmemiştir (BOA, HR. SYS, 2837/11).

10 Aralık 1894 tarihinde ABD tarafında görüş değişikliği olduğu anlaşılmaktadır. ABD Elçiliği baş tercümanı Hariciye Nezareti'ne gelerek Jewett'in komisyonda görevlendirilmesinin bir mahsuru olup olmadığını sormuştur (BOA, Y. EE, 159/81). On gün sonra da resmi olarak başvuru yapılarak komisyona dâhil edilmesi talep edilmiştir. Osmanlı Devleti verdiği cevapta, daha önce kendilerine komisyona katılma teklifinde bulunulduğu, teklifin reddedildiği hatırlatıldıktan sonra, Rus, İngiliz ve Fransız konsoloslarının katılması ile komisyonun oluşturulduğu, Amerika'nın talebinin kabul edilmesi durumunda Berlin Konferansına katılan bütün ülkelerin komisyonda yer alma talebinde bulunabileceğini, bu durumda da

meselenin bir Avrupa meselesi haline geleceği öne sürerek talebi reddetmiştir (BOA, Y. EE, 159/97).

Osmanlı Devleti, ABD'ye verdiği cevapla Jewett'in yahut başka bir Amerikalının neden komisyona dâhil edilemeyeceğini net bir şekilde izah etmiştir. Bunun neticesinde de ABD talebinden vazgeçmiştir.

Jewett komisyona dâhil olmamasına rağmen, komisyonun çalışmalarını yakından takip etmiş ve ülkesini de bilgilendirmiştir. 26 Şubat 1895 tarihli raporunda katliam iddialarını sorgulamak üzere kurulan komisyonun işini ciddiyetle yürüttüğünü bildirmektedir. Komisyonda bulunan yabancı üyelerin olaya bizzat şahit olanlarla görüşmeler yaptığı ve yaşanan olayla ilgili olarak kesin bilgilere ulaşacaklarına emin olduğunu ifade etmektedir (DFUCS, 1886, s. 26 Şubat 1895).

Jewett aynı belgede Ermeni bir kadınla evli olduğu, dolayısıyla da Ermeniler lehine tarafgirlik yaptığı yönünde kendi hakkında ithamların bulunduğunu ifade etmektedir. Ermeni bir kadınla evli olması da dâhil olmak üzere bütün ithamları reddeden Jewett, Ermenilere ve Türklere eşit derecede sempati duyduğunu, çoğu kez sempatisinin verdiği hükümlere üstün gelmesine yahut kendisini doğruyu söylemekten alıkoymasına izin vermediğini bildirmektedir. Jewett'in Ermeni bir kadınla evli olup olmadığı konusu ispatlanamamakla birlikte kendi ifadesi ile iki taraftan birine sempati duyduğunu itiraf etmektedir. Bu tarihten önceki ve sonraki raporları ve davranışları bu sempatinin Ermenilere karşı olduğunun net bir kanıtı olarak görülmelidir.

Diğer taraftan hiçbir araştırma ve kaynağa dayalı olmadan bir Amerikan gazetesine demeç vermiş olması işin tuzu biberi olmuştur. Bütün bu gerekçeleri yeterli bulmayan Jewett, Osmanlı Devleti'nin kendisini komisyonda istememesinin nedeni olarak gerçekleri söylemesinden korkulmasını göstermektedir (DFUCS, 1886, s. 10 Ağustos 1895). Fakat komisyonda İngiliz, Fransız ve Rus konsoloslarının bulunması bu tezini çürütmektedir. Diğer yandan verdiği demeci de inkâr eden Jewett, bir arkadaşına yazdığı mektubun bir kısmının bilgisi dâhilinde olmadan yayımlandığı iddiasındadır.

Jewett'in bu gayretlerine rağmen, Osmanlı Devleti ile ABD arasında yapılan yazışmalar Jewett'i komisyon dışı tutma yolunda gelişmektedir. 15 Nisan 1895 tarihinde Amerika Hariciye Nezaretinin Washington sefaretine verdiği takrirden, 26 Şubat'ta kendilerine ulaşan Jewett'in raporu hakkında bilgi verilmiş ve iki dost devletin haysiyetine muvafık surette herhangi bir işe kalkışılmayacağı güvencesi verilmiştir (BOA, Y.A.HUS, 326/122/2).

Komisyon, 24 Ocak – 21 Temmuz 1895 tarihleri arasında görev yapmış ve 107 oturum gerçekleştirilmiştir¹². Bu oturumlarda toplam 190 şahit dinlenmiştir. Bu şahitlerin 23'ü sivil görevli, 2'si düzenli orduda subay, 6'sı Ermeni din adamı, 61'i Kürt, 2'si Muş Ermenisi, 78'i Gevar Ermenisi, 18'i Hıyan Ermenisidir (Şaşmaz, 2013, s. 550).

15 Ağustos 1895'te yayınlanan ortak raporda, bölgede bir çatışmanın yaşandığı net olarak tespit edilmiş olmasına rağmen, hayatını kaybedenler ile ilgili kesin bir bilgiye varılamadığı sonucuna ulaşılmıştır (Şaşmaz, 2013, s. 551). Ermenilerin katledildiği iddialarını desteklemek üzere yola çıkmış olan konsolosların sayı vermemeleri, sadece istedikleri sayıya ulaşamamalarından kaynaklı olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan rapor içeriğinde yer alan ve şahitlerin ifadeleri ile isimleri ve köyleri belirlenen öldürülenlerin sayısı ancak 265'e ulaşmaktadır (Şaşmaz, 2013, s. 553). İngiliz konsolosu bu sayıyı 900 olarak vermektedir. (Gürün, 1983, s. 149).

Görüldüğü üzere Ermeniler ve batılı devlet konsolosları tarafından hiçbir kaynağa dayanmadan verilen sayıları, komisyon çalışmaları neticesinde, afaki olarak kayıtlara geçmiştir. İsyanın temel nedeni olan batılı devletlerin ilgisini bölgeye çekmek ve nihai hedef olan bağımsız Ermenistan'a ulaşmak için sayının yüksek gösterilmesi icap etmektedir. Resmi olarak raporlar hazırlanmasına rağmen batı kamuoyu, konsolosların işittiği rivayetler ve bölgede taraf olan Ermenilerden edinilen bilgileri daha muteber saymıştır.

3.3. Sason İsyanının Uluslararası Alanda Yankıları ve Yardım Kampanyası

Avrupa ve özellikle Amerika'da Sason isyanı ile ilgili olarak ciddi bir kamuoyu oluşmuştur. Misyonerlerden elde edilen abartılı bilgiler gazeteler vasıtasıyla halka ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti resmi yollarla duruma engel olmaya gayret ettiyse de fazla bir başarı elde edememiştir¹³.

Avrupa ve Amerika kamuoyu tarafından 10.000 Ermeni öldürüldü propagandası yapılmaya başlanmıştır. Avrupa ve Amerika'da Türkleri lanetleyen mitingler düzenlenmiştir. Misyonerler, Protestan Kilisesi ve Christian Herald ve New York gibi gazetelerin çabalarıyla Türk düşmanlığı kampanyası ciddi manada taraftar kazanmıştır (Şimşir, 2005, s. 284-285).

Avrupa ve Amerika'da Osmanlı tebaası olan Ermeniler için yardım kampanyaları düzenlenmeye başlanmıştır. Özellikle Amerika'da yayın yapan *Christian Herald* gazetesi, düzenlediği mitinglerle hem para toplamış hem de Osmanlı aleyhine yürüttüğü kampanyasının daha fazla kişiye ulaşmasını

¹² Çalışmalar neticesinde Osmanlı delegelerinin hazırladığı raporun tam metni için bk. (Karacakaya, Özdemir, & vd., 2008, s. 97-128)

¹³ Osmanlı Devleti gazetelerde çıkan haberleri tekdiz ettirme gayreti içerisinde olmuştur (BOA, MKT. MHM, 750/31)

sağlamıştır. 1896 yılına gelindiğinde, yeteri kadar para toplanmış vaziyettedir. Bu paraların dağıtımını sağlamak amacıyla Van, Erzurum, Harput, Diyarbakır, Erzincan, Mardin, Gemerek, Bitlis, Urfa ve Sivas'ta komisyonlar kurulmuştur (BOA, HR. SYS, 2889/65).

Sivas'ta kurulan ve Başkanlığını Henry T. Perry'nin, denetmenliğini ise A. W. Hubbard'un yaptığı bu komisyon, Ermeni Yardım Fonu, Ermeni Ulus Yardımı, Kızıl Haç, İsviçre Devleti, İsviçre Yetimhanesi, Essery Yetimhanesi, Misyonerlerden Bayan Harris, Misyonerlerden Bayan Crosfield, Bayan Boyacıyan, Misyonerlerden Bay Christie, Papaz Appia, Christian Herald Gazetesinin topladığı yardımlar ve kişisel bağışları kabul etmiştir. Toplamda 141.571 dolar yardım toplanmıştır. 1896-1899 yılları arasında komite Ermenilere, ilk yıl 50.322, ikinci yıl 55,954, üçüncü yıl 23.465 ve dördüncü yıl 19.514 dolar yardımda bulunmuştur. Kalan 2.800 dolar ise yetimlerin bakımı için harcanmıştır. Bu para karşılında 440 yetime eğitim desteği sağlanmıştır (DFUCS, 1886, s. 6 Nisan 1900).

Jewett'in ABD temsilcisi olarak dâhil bulunduğu bu komisyon Türk Hilal-i Ahmer'ini devre dışı bırakarak yardımları misyonerler aracılığıyla dağıtmıştır. Bu sayede Ermenilerden daha zor durumda olan Türklerin sistem dışında tutulması sağlanmıştır.

4. SONUÇ

Amerika Birleşik Devletleri Sivas Konsolosu Milo Augustus Jewett'in raporlarının geneli incelendiğinde Ermenilere karşı özel ilgi duyduğu açık şekilde anlaşılmaktadır. Bu durumu, Osmanlı içerisinde azınlık halinde yaşayan Ermenilere karşı bir acıma hissine bağlamak mümkün olabileceği gibi asıl meselenin, misyoner ailesinden gelmesi olduğu görüşü daha ağır basmaktadır. Babası ve annesi Ermeniler üzerinde misyoner faaliyetlerde bulunan konsolosun ağabeyi de daha öncesinde Sivas'ta konsolos olarak görev yapmıştır. Konsolosun Ermenilere duyduğu ilgilinin yanında Türklere karşı da bir önyargı taşıdığı net bir şekilde görülmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, bölgedeki Ermeniler ve Osmanlı Devleti'nin Ermeni politikası üzerine sürekli raporlar hazırlayan konsolosun, Ermeni komitelerini de yakından tanıdığı 20 Şubat 1895 tarihli raporundan anlaşılmaktadır. Raporunda komitelerin çalışma sistemleri ve giriştikleri kışkırtma ve terör faaliyetlerini tafsilatlı şekilde izah eden konsolos, daha sonra meydana gelen olaylarda komitelerin rolünden kesinlikle bahsetmemiştir. Meydana gelen olayların sebepleri konusunda da detaylı bilgiler vermekten kaçınan Jewett, tamamen masum olan Ermeniler üzerine birden bire saldırıların gerçekleştiği gibi inanılması güç iddialar ortaya atmaktadır. Hatta daha da ileri giderek, bu saldırı organizasyonunun devlet eliyle yapıldığını söylemektedir.

Raporlarının çoğunda özellikle kullanıldığı düşünülen ve sıklıkla tekrarlanan ifadeler rastlanmaktadır. “Ermeniler hiçbir şekilde karşı koymadı”, “Kadın, çocuk, yaşlı ayrımı yapılmadan”, “Kendilerini korumaktan aciz Ermeniler”, “Kaderlerine boyun eğerek evlerinde ölümü bekleyen Ermeniler”, “kendilerine karşı yapılan saldırıyı daha önceden bilmelerine rağmen sadece saklanmaya çalışan Ermeniler” ifadeleri, konsolosun, Ermenilerin tamamen masum olduğunu ilan etme çabası olarak görünmektedir.

Jewett’in önemli gayretlerinden birisi de Osmanlı Devleti aleyhine uluslararası kamuoyu oluşturma çabaları olarak dikkat çekmektedir. Gerek hazırladığı raporlar, gerekse ülkesinde ve diğer Avrupa devletlerinde yayın yapan gazeteler ile yaptığı mülakatlar, bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Raporlarında genellikle kaynak olarak “Bir Ermeni’nin olaylara şahit olan başka bir Ermeni’den duyduğuna göre”, “Olaylara şahit olan bir misyonerin başka bir misyonere anlattığına göre” ifadelerini kullanan Jewett, Anadolu’da gerçekleşen küçük olayları dahi misliyle büyütmeğe kaçınmamıştır.

19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Anadolu üzerinde pek çok yerde birçok devletin konsoloslukları bulunmaktadır. Bu konsolosların tamamı, siyasi ve ekonomik raporlar tutarak ülkeleri ile paylaşmıştır. Jewett’in raporları da bunlardan bir tanesidir. Bu raporlar göstermektedir ki bölgede yaşamış, raporlar tutmuş ve mümkün olduğunca ayrıntı paylaşmış konsolosluk raporları birinci elden kaynak olarak kabul edilse dahi tetkike muhtaçtır. Özellikle siyasi içerikli hazırlanan raporların, arşiv belgeleri ile karşılaştırılmadan doğrudan yayınlanması telafisi güç sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. MHM, 750/14.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS, 2837/11.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS, 2889/65.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MKT.MHM., 492/24.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MV, 17/28
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MV., 13/8.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. EE, 159/54.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. EE, 159/81.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. EE, 159/97.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.A.HUS, 326/122/2
- Despatches from U.S. Consuls in Sivas. Vol I, 6 Kasım 1894.
- Despatches from U.S. Consuls in Sivas. Vol I, 15 Aralık 1894
- Despatches from U.S. Consuls in Sivas. Vol I, 20 Şubat 1895.
- Despatches from U.S. Consuls in Sivas. Vol I, 26 Şubat 1895.

Despatches from U.S. Consuls in Sivas. Vol I, 10 Ağustos 1895

Despatches from U.S. Consuls in Sivas. Vol II, 6 Nisan 1900

Telif Eserler

- Açıkses, E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akgün, S. (1988). Amerikan Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü. *Atatürk Yolu*, 1-12. doi:10.1501/Tite_0000000075
- Aktürk, Ş. (2010). Osmanlı Toplumunda Dini Çeşitlilik: Farklı Olan Neydi? *Doğubatu*(51), 133-158.
- Eddy, D. B. (1913). *What Next in Turkey*. Boston: The Taylor Press.
- Gül, O. K. (2016a). Amerika Birleşik Devletlerinin Osmanlı Devleti ile İlk Teması ve Amiral William Bainbridge'in Osmanlı İzlenimleri. *İksad (Dü.), III. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (s. 35-39). Antalya: İksad.
- Gül, O. K. (2016b). Sivas Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğu Hakkında Genel Bir Değerlendirme. A. C. Fırat Üniversitesi (Dü.), *Asos Congress Bildiri Kitabı* içinde (s. 1362-1370). Elazığ: Asos Yayıncılık.
- Gül, O. K. (2017). 19 Yüzyılda Anadolu'da Bir Misyoner Ailesi Jewettler. *İksad (Dü.), Dmitri Yavorinitski 1st International European Congress On Social Sciences (10-13 Ağustos 2017)* içinde (s. 15-16). Kiev: İksad.
- Gürün, K. (1983). *Ermeni Dosyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karacakaya, R., Özdemir, H., & vd. (Dü.). (2008). *Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları* (Cilt I). Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Kocabaşoğlu, U. (2004). *Majestelerinin Konsolosları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meslek ve Gayemiz. (1337, Mart 2). *Gaye-i Milliye*, s. 1.
- Özçelik, S. (2000). Osmanlı İç Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted Maddesi). *OTAM*, 347-438. doi:10.1501/OTAM_0000000453
- Öztürk, N. (2014). Osmanlı Toplumunun İnşasındaki Temel İlkeler: Adalet, İnsaf, Hoşgörü, İstimalet Kavramları. *Yeni Türkiye*, 1-6.
- Parsons, L. (1830). *Memoir of Rev. Levi Parsons*. (D. Morton, Dü.) Cooke & Co. and Packard & Butler: Hartford.
- Şaşmaz, M. (2004). "Kumkapı Ermeni Olayı (1890)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 101-118, C. XIX, S. 1.
- Şaşmaz, M. (2013). *İngiliz Konsolosları ve Ermenilerin Katliamı İddiaları (1878-1914)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi .
- Şimşir, B. N. (2005). *Ermeni Meselesi*. Ankara: Bilge Yayınevi.
- Taş, N. F. (2014). *Güneydoğu 1919 (İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu Aşiretleriyle İlişkisi)*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- (1800-1944). *U.S. National Archives Pertaining to Turkey*.
- Uras, E. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Vosgan Mekhitarian, & Ohanian, V. (Dü.). (2011). *Armenians At the Twilight of The Ottoman Era*. Genocide Documentation.
- Williams, A. W., & Gabriel, M. S. (1896). *Bleeding Armenia*. New York: Publisher Union.